

Tøffel-, „tyven“

En 100 år gammel justitssag fra Løve Herred

Af cand. mag. Tage Kaarsted

Den justitssag, der i det følgende skal berettes om, tjener til at illustrere forrige århundredes opfattelse af tyveri, selv af næsten værdiløse ting, som en yderst alvorlig og strafværdig forseelse, og det skønt tyveriet blev begået under formildende omstændigheder og af en mindreårig som i dette tilfælde.

Hovedpersonen i det tragi-komiske drama var en ganske almindelig bondeknøs ved navn *Jens Christian Hansen Kjær*. Han var født den 15. marts 1835 i Axelholm i Holmstrup sogn som søn af vævemester Hans Christian Kjær og hustru Marthe Marie Bager. Jens var den yngste af fire børn. Da faderen den 12. marts 1839 omkom ved en ildebrand, blev moderen sammen med de tre ældste boende i Holmstrup, hvor hun levede af en mindre landbrugsbedrift, som hun drev ved hjælp af tjenestefolk.

Den 4-årige Jens blev derimod sat i pleje hos sin morfar, Rasmus Bager i Asmindrup ved Værsløv. Bager, der indtil 1831 havde været arvefæster på den 11 tdr. hartkorn store Asmindrupgård under godset Lerchenborg, boede nu på aftægt i et hus ved gården, og to ugifte døtre holdt hus for ham. Her boede Jens Kjær i to år, indtil hans mor giftede sig med boelsmand i Axelholm, Mads Jochum Madsen; han blev da optaget i dette hjem.

Om Jens Kjærs barndom foreligger der intet, men den har utvivlsomt formet sig, som den formede sig for de fleste andre

børn fra landalmuen på den tid, d. v. s. med sparsom skolegang og meget arbejde. Da han i påsken 1849 konfirmeredes, skrev sognepræsten, J. A. Bache, i hans skudsmålsbog, at han havde vist god kundskab i sin kristendom, og at hans opførsel havde været meget god.

Fra november 1849 til november 1850 tjente Jens Kjær som gårdsdreng hos møller Joh. Sliptorff i Øresø mølle, hvorpå han opholdt sig i sit hjem, indtil han den 1. juni 1851 blev sat i lære hos smedemester Michael Nielsen i Buerup. Af skudsmålsbogen, som fulgte datidens tyende overalt, fremgår det, at der hidtil intet havde været at udsætte på hans forhold.

Men under opholdet hos smeden i Buerup blev Jens Kjær rykket ud af de begivenhedsløse hverdage og hvirvlet ind i en justitssag, som den skikkelige dreng næppe havde drømt om, endsige ønsket.

Den 2. september 1851 indfandt smed Michael Nielsens kone, Else Marie Nielsdatter, sig nemlig på Løve herredskontor på godset Selchausdal og anmeldte til politifuldmægtig Rasmussen, at hendes mands lærling, Jens Kjær, den foregående dag ved middagstid, da smeden var borte, uden nogen grund var bortgået af sin tjeneste, samt at han desuden havde tilvendt sig et par nye umage trætofler og et par sko. Smedens kone havde efterspurgt ham og bragt i erfarung, at han opholdt sig hos sin plejefar, boelsmand Mads Madsen i Axelholm.

Retsmaskineriet blev omgående sat i gang. Jens Kjær blev anholdt hos forældrene og ført til tinghuset i Høng, hvor han den 4. september blev fremstillet i retten til undersøgelsesforhør. Dommersædet beklædtes af herredsfogden, kancelliråd S. C. F. Hjorth; tingsvidnerne var krigsråd Beck og gårdmand Hans Rasmussen. Forinden delinkventen selv kom for, afhørtes forskellige vidner. Den første var smeden, som i retten demonstredede de stjalne umage trætofler, der var indleveret til beslåning, og som han taxerede til en værdi af tre mark. Skoene vurderede han til to mark. Smeden erklærede, at han efter dette ikke længere ville beholde Jens Kjær i sit brød. Derimod

Eneste kendte billede af tøffel-
tyven, Jens Christian Kjær

gjorde han ikke erstatningskrav gældende, da han havde fået de stjalne effekter uskadt tilbage.

Smed Michael Nielsens kone forklarede, at hun, mens hun sad og malkede, havde set Jens komme ud af smedien med noget i sit skødeskind, og da hun holdt øje med ham, så hun ham pakke noget sammen uden for haven, hvorpå han fjernede sig. Hun råbte da til ham, hvor han ville hen, hvortil han svarede: „Hvad kommer det dig ved!“. Da hun nu i smedien savnede et par nye trætofler, løb hun hastigt efter ham og sagde, at han havde stjålet dem. Jens erklærede, at „det var løgn“. Og da hun nærmede sig ham, kastede han begge sine bylter, tog en tøjrekølle, der stod på marken, og hævede den mod hende med ordene: „Nu skal jeg nok kurere dig!“.

Drengen fik dog ikke lejlighed til at kurere nogen, for på

hendes høje råb om hjælp kom skolelærer Theodor Mathiesen, tømmermand Vaith fra Halleby og husmand Jens Pedersen til.

Disse tre blev nu afhørt som vidner og erklærede samstemmende, at de den 1. ved middagstid havde stået og talt sammen på vejen uden for Buerup, da de hørte smedens kone råbe om hjælp samtidig med, at hun i ilsomt tempo havde forfulgt Jens hen over markerne. De havde optaget forfølgelsen og var kommet til stede, just som drengen havde løftet den fatale tøjrekølle. Jens Pedersen havde endog hørt Michael Nielsens kone sige til drengen: „Du slår mig da ikke!“, ved hvilken lejlighed Jens havde kastet køllen fra sig.

Da smedens kone havde sagt, at hun savnede noget tøj, havde lærer Mathiesen forlangt, at Jens Kjær skulle åbne bylterne, hvilket han også havde gjort. Ud af hans buxer faldt nu de umage trætofler. Og da han derpå med mistænkelig omhyggelighed lagde sine støvler til side, havde Jens Pedersen rystet dem, og et par af smedens sko faldt da ud af skafterne. — Tømmermand Vaith føjede hertil til, at Jens Kjær forresten havde været „dygtig uartig og stortalende“.

Så gik turen tilbage til Buerup. Men Jens har åbenbart ikke været rådvild. Da man havde gået et stykke, bad han om lov til at søge efter en pistol, som han foregav at have frataget sin far, og som han nu hævdede at have tabt af sit tøj. — Han fik lov til at lede efter våbnet; noget pistol-drama udspillede dog ikke. Eftersøgningen var nemlig kun et påskud til at stikke af. Flugten lykkedes denne gang — i al fald indtil videre, idet han naturligvis havde måttet lade trætoflerne i stikken.

Men hvorfor prøvede Jens Kjær nu at stikke af medtagende et par *u*-mage tøfler? Herpå giver forhøret udmærket oplysning.

Nu fremstod nemlig „løs og fri anholdte Jens Christian Hansen Kjær, 16 år gammel“, som forklarede, at han den 1. ikke fandt lyst til at være længer hos Michael. Da han imidlertid mente at have 7½ mark til gode hos smeden, havde han spurgt, om han kunne få dem. Hertil havde husbonden svaret, at han ingen penge havde. Jens Kjær havde derfor besluttet sig til at

tage de umage trætøfler og skoene for i besiddelse af disse at være mere sikker på at få sit tilgodehavende.

På herredsfogdens spørgsmål erklærede Jens dog, at Michael Nielsen ikke havde nægtet at ville betale ham pengene. Når han anså sig berettiget til at gå bort fra sin læreplads, var det, fordi han mente, at han kun var ansat en kort tid på prøve, da han ikke vidste, hvorvidt han var skikket til professionen.

Hertil erklærede Michael Nielsen, som nu atter kom for, at han havde fæstet anholdte på tre år mod en årlig løn af 8 rigsdaler, ligesom han kun kunne erkende at skyldte ham omtrent 5 mark for ekstraarbejde. Men det stod altså fast, at han virkelig skyldte Jens Kjær penge. —

Da herredsfogden nu foreholdt anholdte, at han havde taget en tøjrekølle, idet Michael Niensens kone løb efter ham, svarede drengen, at han ikke var sig bevidst, hvorfor han havde snappet køllen, ej heller, hvortil han ville bruge den. Det var sket „i en slags fortvivlelse“, og det havde ikke været hans agt at slå fra sig med den. Når han ikke var vendt tilbage, da madmoderen løb efter ham, var det af frygt for „at ville blive ulykkelig, når han nu kom tilbage til smedens efter at have forsøgt på at gå hjem“.

Hertil replicerede herredsfogden, at Jens Kjær altså havde bevidsthed om at være fæstet til smeden i længere tid. Dette benægtede Jens Kjær, idet han tilføjede, at han vel derfor ikke just havde lov til at gå, når han ville. Han erklærede udtrykkeligt, at Michael Nielsen aldrig havde slået ham eller været streng imod ham.

Til slut fremstod anholdtes stedfar, som lovede at være ansvarlig for drengens tilstedeværelse i retten, indtil sagen var afgjort. Derpå løslodes Jens Kjær.

Efter at der var indhentet straffeattest fra Arts og Skippinge Herred, hvor Jens Kjær havde boet, før han kom til Buerup, var forundersøgelsen tilendebragt.

I henhold til datidens retspleje var det nu amtmanden, som skulle afgøre, om der burde rejses tiltale. Alle sagens akter og

forhøret blev derfor i afskrift meddelt amtmanden over Holbæk Amt, kammerherre C. Pløen, som den 16. oktober — eller halvanden måned efter anmeldelsen — resolverede, at smedelærling Jens Christian Kjær af Buerup ville være at sætte „under justitiens tiltale for at have gjort sig skyldig i tyveri“. Derimod rejstes der ikke tiltale for ulovlig bortgang af lære, vel sagtens fordi påstand her stod mod påstand. I øvrigt kunne dette punkt formentlig være blevet opklaret, såfremt herredsfogden havde afæsket Jens Kjærs værge, Mads Madsens, forklaring herom. Episoden med tøjrekøllen gav heller ikke anledning til tiltale for forsøg på vold. Amtmanden har her taget Jens Kjærs forklaring til følge.

Til „actor justitialiter“ beskikkede amtmanden forvalter M. Fog på Selchausdal — der var dengang ingen offentlig anklagemyndighed — og til forsvarer prokurator Christinus Rangel i Slagelse. Sagens akter blev derpå tilstillet anklageren, som den 20. oktober sendte retten sit aktorat. — Det hæftede sig naturligvis ved, at Jens Kjær uden ejernes vidende og vilje havde taget tøflerne og skoene; men også selve bortgangen og tøjrekøllen drog anklageren med ind i sit anlageskrift som skærpende omstændigheder, ligesom han fremholdt, at „tiltalte ikke er givet den mindste anledning til sit forhold, og at han har bestjålet den, hos hvem han stod i lære, og som han følgelig skyldte særdeles troskab“.

Anklageren krævede drengen straffet efter §§ 1 og 29 i forordningen af 11. april 1840. § 1 i denne forordning omhandler førstegangstyveri, der straffes med fængsel på vand og brød fra 2 gange 5 til 6 gange 5 dage og i alvorligere tilfælde med strafarbejde indtil 4 år. Men i § 29 modificeres § 1 således, at unge mennesker mellem 15 og 18 år, hvor den almindelige straf ville være fængsel på vand og brød, i stedet kan anses med mellem 10 og 25 slag af en rotting. I henhold hertil nedlagde forvalter Fog påstand om, at straffen ansattes til 25 rottingslag, samt om at Jens Kjær tilpligtedes at „udrede alle af aktionen, hans arrest og straffens fuldbrydelse flydende omkostninger“, — herunder et passende salær til anklageren.

Tiltalte og hans forsvarer sattes nu stævne til at møde i retten den 28. oktober på tingstedet i Høng. Jens Kjær og hans plejefar kom godt nok til stede, men på grund af sendrægtighed hos sognefogden i Holmstrup var stævningen ikke kommet tilbage til herredskontoret. Inden retten skulle sættes, var man således der uvidende om, hvorvidt stævningen var blevet forkyndt, ligesom man ej heller havde kunnet underrette prokurator Rangel om retsmødet.

Jens Kjær fik forelagt anklageskriftet, som han intet havde at bemærke til, før han havde erfaret, hvad hans forsvarer ville sige. På yderligere spørgsmål fra herredsfogden erklærede tiltalte, at det havde været hans hensigt at begive sig hjem til Holmstrup den 1. september, og at han kun ville beholde de stjalne genstande som erstatning for sit tilgodehavende. — Når herredsfoged Hjorth ønskede dette sidste oplyst, skyldtes det utvivlsomt, at aktoratet overhovedet ikke omtalte denne omstændighed, der talte til Jens Kjærs fordel.

Sagen udsattes derpå til 4. november, og prokurator Rangel fik nu sagens dokumenter tilstillet, således at han kunne udarbejde sit defensorat. Han lagde i sit indlæg vægt på, at det stod klart, at Jens Kjær havde penge til gode, som han havde skellig grund til at antage „ikke ville være erholdelige uden alt for store vidtløftigheder, når han ikke selv satte sig i besiddelse af nogle effekter, Michael Nielsen tilhørende, for derved at få et tvangsmiddel til at få sit tilgodehavende“. — Yderst logisk pegede prokurator Rangel videre på, at denne forklaring afgjort måtte være den rigtige, eftersom det jo var et par *umage* tøfler, Jens Kjær havde taget. Havde han villet berige sig, ville han have taget et par mager! Forsvareren gjorde endelig opmærksom på, at tiltalte kun var 16 år gammel. Der var derfor grund til at antage, at uvidenhed havde været årsag til, at han overtrådte loven.

Prokurator Rangel konkluderede, at denne lovovertredelse kun kunne anses for selvtægt at afgøre med en pengebod i medfør af § 39 i forordningen af 11. april 1840. Forsvareren sluttede sit defensorat: „Som følge af det anførte bliver min ærbødige

påstand, at tiltalte smedelærling Jens Christian Kjær idømmes en mulkt af 20 rdl., og at han idømmes at betale alle af aktionen flydende omkostninger, hvoriblandt et passende salær til mig“. Det sidste ikke at forglemme.

Den 4. november måtte Jens og hans plejefar så for tredje gang begive sig de 18 kilometer til tingstedet i Høng, hvor nu både anklager og forsvarer var til stede. Efter datidens retspleje var den mundtlige del af en sådan sag yderst summarisk. Man henholdt sig til de skriftlige indlæg. Det var også tilfældet her, og sagen blev hurtigt optaget til dom.

Dommen blev dog først afsagt den 11. november. Som dommer fungerede politifuldmægtig Rasmussen på grund af herredsfoged Hjorths bortrejse. I præmisserne gøres der indledningsvis opmærksom på, at Jens Kjær „uden grund og uberettiget“ var gået af lære. „Skønt tiltalte som grund for den skete borttagelse har angivet, at sådant kun skete i den hensigt da lettere at få betalt, hvad han hos mesteren forment at have til gode, kan dette ikke diskulperer (d. v. s. frikende) handlingen fra at bestrafte som tyveri“. Jens Kjær vil derfor være at dømme efter § 29 i forordningen. — „Thi kendes for ret. Tiltalte smedelærling Jens Christian Hansen Kjær i Holmstrup bør at straffes med 10 slag rotting under fogdens opsigt så og udrede alle af aktionen og straffens eksekution lovlige flydende omkostninger, hvorunder salær til aktor, forvalter Fog, og defensor, prokurator Rangel, 3 rigsdaler til hver, foruden diæter efter øvrighedens resolution.“

Den 17. november 1851 forkyndtes dommen for tiltalte, som erklærede sig tilfreds. Men den 3. december måtte de to stævningsmænd i Holmstrup, Peter Birch og Jens Christensen, ud igen. Da Jens Kjær var mindrerårig, skulle dommen nemlig også forkyndes for værgeren, boelsmand Mads Madsen. Da det var sket, kunne herredsfogden omsider i afskrift afsende alle sagens dokumenter til amtmand Pløen. Denne meddelte den 11. december, at dommen approberedes, hvorfor herredsfogden anmodedes om at lade den eksekverer og derpå indberette til amtet derom.

En trist jul gik. Men den 13. januar 1852 kunne Jens da endelig — for fjerde gang — gå den tunge vej til Høng for at modtage straffen. Den rotting, der anvendtes, var på 1 meters længde og 4 cm i omkreds, og slagene gaves uden på vest og skjorte; „men er ikke desto mindre“, skriver rigsadvokat A. Goll, „en meget følelig straf“.

Den var ikke alene følelig, den var også farlig. Derfor krævedes lægeattest om delinkventens sundhedstilstand. Efter at denne var afleveret, modtog Jens Kjær da i overværelse af herredsfoged Hjorth de 10 rottingslag.

Han betalte derpå 6 rigsdaler i salærer, 3 rigsdaler i diæter og 6 rigsdaler i omkostninger — herunder betaling til arrestforvareren, som havde svinget rottingen. Efter således i alt at have erlagt 15 rigsdaler, kunne Jens Kjær begive sig de 18 kilometer tilbage til Holmstrup. Sagen var forbi.

Takket være de nøjagtige og detaljerede referater i politi- og justitsprotokollerne ser man klart alle hændelserne for sig: Knøsen, der stikker af, men opdages af smedens kone. Tydeligt står for én, hvordan hun råbende piler efter ham hen over markerne, hvordan han derpå truer hende med tøjrekøllen, til de tre mænd kommer til undsætning. Og man kan levende sætte sig ind i den slukørede drengs tanker, da han bliver eskorteret tilbage, indtil han ser sit snit til at absentere sig til sine vogteres vrede. — Anmeldelse, anholdelse, forhør, procedure samt domfældelse og eksekution — alt fremtræder klart belyst.

Men efterhånden, som man arbejder sig igennem sagens mange akter, er man næsten ved at overse dens realiteter: En 16 års dreng vil, da han forlader sin læreplads, sikre sig sit tilgodehavende og tager derfor et par umage træetøfler og et par sko til en værdi af 5 mark. Det kostede ham 10 rotting og 15 rigsdaler. Da han kort efter fæstedes som tjenestekarl fik han 22 rigsdaler for et halvt år, det var altså godt 4 måneders løn, han måtte af med. Hertil kom de lange ture til tingstedet, ja, tæller man sammen, hvor meget alle de i sagen implicerede personer har kørt eller gået, kommer man op på 700 kilometer. Heller

ikke må man glemme det formidable skriveri, der var, for herredsfoged, amtmand, anklager og forsvarer, sognefogder og stævningsmænd.

Og hele dette maskineri blev sat i gang på grund af et par umage tøfler og et par sko! Man fristes til at spørge, om ikke den rethaveriske smed og hans kone kunne have forsøgt at opnå en mindelig ordening med Jens Kjærs forældre. Ganske vist var der otte kilometer fra Buerup til Axelholm, hvor han boede — og kun 1½ kilometer til Selchausdal, hvor herredskontoret lå, men smedens kone havde jo været i Axelholm og efterspurgt den bortløbne.

Men datiden så uhyre strengt på tyveri. En anden sag fra Løve Herred beretter om en gammel kone, som tog nogle tørvestumper. Hun blev omgående meldt til politiet, men da man i retten skulle vurdere det stjålne, kom man til det resultat, at det var mindre værd end én øre. Da der dog ikke kunne rejses tiltale for noget, der ikke havde øres værdi, blev sagen hævet. At man overhovedet kunne finde på at gå til myndighederne med noget sådant, vidner om datidens indstilling til tyveri.

Men efter at Jens Kjær var kommet i justitiens hænder, kunne udfaldet dog godt være blevet et andet. Vurderet selv efter datidens forudsætninger havde det ikke været urimeligt, om dommeren havde fulgt forsvarerens påstand og idømt en mulkt for selvtægt, thi det fremgik jo klart, at der ikke var tale om en berigelsesforbrydelse.

Det ønskede dommeren ikke. Han fulgte anklageren, idet han dog nedsatte straffen fra 25 til 10 rottingslag..... 10 slag rotting for et par umage tøfler og et par sko i året 1851! Der var endnu et og andet at rette selv efter Juni-Grundlovens vedtagelse. Men først i 1911 forsvandt rottingstraffen i den almindelige strafferet, og ikke førend 1930 afskaffedes den som disciplinærstraf i fængslerne.

Og hvad blev der af Jens Christian Kjær, da han kuert og ydmyget gik bort fra C. F. Hansens smukke tinghus i Høng hin

januardag i 1852? Ja, man kunne måske vente, at han nu var bragt ind på skråplanet. Det skete imidlertid ikke. I de næste 10 år havde han forskellige pladser som tjenestekarl, og af hans skudsmålsbog fremgår det, at han var både „tro og skikkelig“, og at han „med lyst og iver har røgtet sin gerning“. I 1862 giftede han sig med sin medtjenende på Flinterupgården i Fuglede, Ane Marie Pedersdatter (1837—1924), og overtog nu det husmandssted i Svallerup, som svigerfaderen hidtil havde haft i arvefæste under kommunitetet. Han drev stedet til 1904, og i 1917 døde han agtet og respekteret i Gørlev, 82 år gammel.

Myndighederne kom han ikke siden i konflikt med. Affæren med de umage tøfler og de 10 slag rotting blev kun en episode — omend en dystre episode — i hans liv.

Tage Kaarsted.

KILDER

- Ministerialbogen for Holmstrup sogn. L. A.
 Folketællingen for Vørslev sogn 1840. R. A.
     do. for Buerup sogn 1850. R. A.
     do. for Holmstrup sogn 1840, 45 og 50. R. A.
 Jens Christian Kjærs skudsmålsbog. I privateje.
 Løve Herreds politiprotokol. 1851. fol. 496 ff. og 534. L. A.
     do. justitsprotokol. 1851. fol. 13 f. L. A.
     do. justitsager 1847—55. Extraretsagen no. 8/1851. L. A.
     do. domprotokol 1851, fol. 149. L. A.
     do. journalsager 1851. N. 51/51.
 Holbæk Amts journalsager 1558 a/53.
- Kongelige Forordninger og Aabne Breve v. Kolderup-Rosenvinge. 1840.
 A. Goll i Salmonsens lexikon. 1926.
 Hof- og Statskalender 1851.
- R. A. = Rigsarkiver. L. A. = Landsarkivet f. Sjælland.